

آذربایجانلی لار ایرانین صحنه و پرده لرینده

خلیل موحد دیلمقانی

ایرانین تئاتر و سیناماسیندا دئموکراتیک حرکتلرده، آزادلیق اوغروندا مباریزهده و یئنی اجتماعی فیکیرلرین ایرانا یول آچماسیندا کۆرپو رولو اوینادیغی کیمی، همین دوشونجه لرین خالق آراسیندا یاییلماسینا یاردیم ائدن آوروپانین صحنه صنعتی نی ده ایرانا گتیرتدیریب.

میرزه فتحعلی آخوندزاده نی یالنیز آذربایجانین یوخ، همده بوتون یاخین شرقین ایلک دراماتورقو کیمی تقدیم ائتمک لازیم دیر. اونون اثرلری میرزه محمد جعفر قراجه داغی طرفیندن آذربایجانجاندان فارسجا یا ترجمه ائدیلدیکدن سونرا، فارس دیلینده صحنه یه گلن ایلک آوروپا اسلوبو اثرلر سایلییر. لاکین میرزه فتحعلی نین قلم دوستاریندان اولان میرزه آقا تبریزی نوز اثرلرینی بیر باشا فارس دیلینده قلمه آماقلا بو دیلده ایلک غیری – دینی نمایشلرین بانسی تانیماقدادیر.

آخوندزاده نین اسلوبونو تقلید ائدن تبریزی یازیچی، “حاج مرشد کیمیاگر”، “شاهگولی میرزه نین کربلا سفری”، “آقا هاشیمین محبت ماجراسی”، “اشرف خانین تهراندا دایاندیغی وخت باشینا گلنلری” و “زمان خان بروجردی نین حکومت طرز” کیمی اثرلرینده مشروطیت دؤرونون سیاسی – اجتماعی مسئله لرینی تنقیدی ساتیرا ایله صحنه ده جانلاشدیرمیشدی.

داها سونرالار قاجار دؤرونون سونلاریندا، خیابانی حرکتاتی زمانی و رضاخانین حاکیمیتی نین اوللرینده تبریز نین یئنی جه یارانمیش تاماشاخانلاریندا آذربایجانین تانیلمیش اثرلری آنا دیلینده صحنه یه گتیریلییر. بو اثرلردن نریمان نریمانوف “نادیر شاه افشار” و حاجی بیگ اوو قارداشلاری نین “اصلی و کرم”، “عاشیق غریب”، “او اولماسی بو اولسون” و “اللی یاشیندا جوان” دان آد آپارماق اولار. بو اثرلر تبریزین خیریه، تبریز، آذربایجان، آرین و آئینه عبرت آکتورالاری طرفیندن صحنه یه چیخاریلمیشدی. بو تئاتر قوروپلاری نین یارانماسیندا حاجی خان چلبی، مهدی شفیع زاده، ابولفضل مؤیدزاده، اسماعیل وکیلی، رضاخان قولی زاده، جبار باغچه بان، جعفر ادیب و خصوصی ایله بؤیوک خان نخبجوانی نین فعالیتلری اولدوقجا ثمره لی اولوب.

رضاشاه حکومتی نین گوجلنمه سی و آذربایجان دیلی نین یاساقلاماسی ایله پیشه وری دؤرونه قدر بوتون صحنه اثرلری فارس دیلینده نمایش ائتدیرلر. آذربایجان یازیچیلاری نین اثرلری ده فارس دیلینده صحنه یه چیخاریلییر. بو سیرادان حسین جاویدین “شیخ صنعان” اثری شکیلده فارسجا یا ترجمه ائدیلب، تبریزده نمایشه قویولور.

بونا باخمایاراق آذربایجان، تئاتر صنعتی باخیمیندان ایرانین باشقا ولایتلرینه اوستونلوک ائمه یه داوام ائدیر. بودا سونرالار همیشه تئاتردان قیدالانان فیلم صنعتینده آذربایجانلی لارین ایران سیناماسیندا گئنیش اشتراک ائتمه سینه شرایط یارادیر. ایرانین صحنه دن پرده یه کئچن صنعتکارلاری آراسیندا، آنا دیللی نین یاساق اولماسینا باخمایاراق آذربایجانلیلار ایلک آدیملاری اتمیشلار.

بورا دا صمد صباحی دن خصوصی ایله آد آپارماق لازیمدیر. او ۱۲۹۳- نجو ایل بهمن آییندا مرندين ياخينليغيندا يئرلشن مياب کندينده آنادان اولوب. عالی تحصيلینی باکی نین تئاتر تکنیکومیندا صحنه صنعتی اوزره آلدیقده سونرا ۱۳۱۷- نجی ایل تبریزه قاییدیر و ماراغا و مرنده بو شهرلرین ایلك تئاتر فعالیتلرینده اشتراک ائدیر. ۱۳۲۰- ده بؤیوک خان نخبوانی نین نظارتی ایله جعفر جبارلی نین “**اود گلینی**” اثرینی ایلك دفعه تبریزده صحنه یه چیخاریر و اونون رژیسورلوغونو ئوز بوینونا آلیر. صباحی نین داها جدی فعالیتلری ایسه اونون تبریزین فردوسو آدینا درام و اوپئرتت آکتورالینا قوشولماسی ایله باشلانیر. او داها سونرا تبریزده حقیقت، ایران و تبریز آکتورالارینی تأسیس ائدیر و بو قورویلارین باشچیسی و رژیسورو کیمی فعالیت گؤستریر. دئموکراست فرقه سی (پیشه وری) نین حاکیمیتی دؤرونده، آذربایجان دؤلت تئاتری نین یارانماسی ایله اونون فعالیتلری داها آرتیر و اونون بیر چوخ اثری صحنه یه گتیرمکده الی آچیلیر. چونکو میللی حکومت هم تئاترین انکیشافینا، هم تئاتر سالونلارینی نین آرتیریلماسی و برپاسینا هم ده آکتیورلارین معاشینا خصوصی دقت یئتیریر. بو دؤرده دئمک اولار بوتون آذربایجان یازیچیلارینی نین اثرلری آنا دیلینده یوکسک کیفیتله نمایش ائتدیریلیر. جهانگیر جهانگیروون موسیقی رهبرلیگی ایله اوزئیر حاجی بیگ اوون “**اولماسین بو اولسون**” و “**آرشین مال آلان**” اوپئرتلری تبریز اهالیسی آراسیندا بؤیوک رغبت قازانیر. صمد صباحی بو چیخیشلاردا رژیسورلوق ائدیر. تبریزین بالا باغ (شیر و خورشید) تاماشاخاناسی نین برپاسیندان سونراکی آچیلیش مراسیمینده نمایش ائتدیریلن جلیل محمدزاده نین “**آنامین کیتابی**”، جعفر جبارلی نین “**ناموس**” تراژدی سی و باشقا اثرلر صمد صباحی نین تشبوثو ایله سراب، اردبیل، آستارا، زنجان، میانا، اهر، آذرشهر، ماراغا، میانداب، اورمیه، سالماس، خوی، ماکی و مرنده ایفا ائدیلیر.

سؤزسوز دئموکرات حکومتی نین مغلوبیتی و آذربایجان دلی نین صحنه اثرلرینده داها جدی شکیلده یئنی دن یاساق اولماسی ایله آذربایجانین صحنه صنعتینه جدی ضربه ائتدیریلیر. صنعتچی لرین چوخو یا قوزئی آذربایجانا کؤچور یاداکی تهراندا فعالیت گؤستمه گی تبریزده حکومت مأمورلارینی نین دؤرد گؤزو آلتیندا قالماقدان داها چوخ به یه نیر.

شاه حکومتی نین مرکزشدیرمه سیاستی بیر طرفدن و سینامانین بیر یئنی صنعت کیمی تئاتری عوض ائتمه سی عینی راماندا تهران ایرانین یالنیز فیلم مرکزینه چئوریلمه سی آیری طرفدن، آذربایجانین صحنه صنعتکارلارینی تهرانا و کینو تئاترینا (سینامایا) جلب ائدیر. لاکین صباحی بورادادا دوغما یوردونون یادیگارلارینی اونوتمور. اونو ایلك دفعه فارس دیلینده سیناما پرده سینه گتیردیگی “**مشهدی عباد**” (اوزئیر حاجی بیگ اوون او اولماسین بو اولسون اثری) ایرانین سیناما تاریخینده و بیرینجی فارس دیللی فیلم لر کیمی آن بؤیوک شهرتی قازانیر. بو اثر ۱۳۳۲- نجی ایلین اردیبهشت آیی نین دوققوزوندان باشلایاراق تهرانین کینو تئاترلاریندا ۷۰ گنجه ائکراندا قالیر و او ایللرده میثلی گؤرونمه یین مقداردا، اوچ میلیون ایکی یوز مین قیران قازانچ الده ائدیر. صباحی نین فارس دیلینده فیلمه چکدیگی “**آرشین مال آلان**” اثری ایسه بو درجه ده موفقیت قازانا بیلیمیر. اونون فارس دیلینده چوخ ساییدا یاراتدیگی و ایفا ائتدیگی چوخ باشقا فیلملره گلدیکده، بو اثرلر دیگر رژیسورلارین اثرلرینه اوستونلوک ائتمه سه ده، صمد صباحی نی ایران سیناماسی نین بانئ لریندن بیر کیمی قیمتلندیرمک لازیمدیر.

ایللر سونرا سیاسی محدودیتلر سببیدن ایرانین سیناماسی موضوع و تکنیک باخیمیندان ضعیفلشدیگی بیر واختدادا یئنه غلامحسین ساعدی کیمی آذربایجانلی سناریستلر اونون داها چوخ اجتماعی – سیاسی مسئلهلره توخونماسینا و یئنی بیر عصره داخیل اولماسینا، محمد زرین دست کیمی رژیسورلارین و قاداشی علیرضا زرین دست کیمی آذربایجانلی فیلم چکنلرده فیلم تکنیکلری نین انکشافینا یاردیم ائتمیشلر.

ایرانین یئنی دؤور مترقی سیناماسیندا غلامحسین ساعدی نین “گاو” اثری دؤنوش نقطهسی ساییلیر. آذربایجانلی ایفاچیلارا گلدیکده بهروز وثوقی شبهسیز بین الخالق سویهده تانینان ایران سیناماسی نین پارلاق بیر اولدوزودور. اونون بو یاخینلاردا آذربایجان دیلینده ایلك اثری نین ئکرانا گله جگی سؤیله نیلیر.